

Mot den nasjonale kommunisme

AV MILOVAN DJILAS

109857

I deres streben etter å bevare og utdype maktmonopolet har de kommunistiske stater vært tvunget til å la den kommunistiske internasjonale oppløses i nasjonale kommunismer, skriver Milovan Djilas i denne artikkelen hvor han skisserer den ideologiske utvikling innen for de forskjellige kommunistiske regimer, og trekker tråder tilbake til den teoretiske opprinnelse og den sovjetiske moderkommunismen.

Milovan Djilas var i en årrekke Tito's ideologiske rådgiver, inntil han falt i unåde og etterhvert ble fengslet for sin systemkritikk. Først etter Tito's død de senere år har det vært mulig for Djilas å ytre seg fritt i vestlig presse.

Artikkelen faller i to deler. Annen del følger.

Den internasjonale kommunismen eksisterer ikke mer, de samfunnene som befinner seg under kommunistisk styre, er lagdelte, og de herskende partiene i disse samfunnene er også lagdelte.

Dette er de viktigste, helt vesentlige særtrekkene ved dagens kommunisme - eller, mer presist: dagens kommunismer. Først begynte den internasjonale kommunismen å gå i synlig oppløsning, og nå har den til slutt løst seg opp i «nasjonale kommunismer». I denne prosessen har kommunismenes nasjonale følelser (hvis det overhodet har eksistert noen slike følelser) vært av underordnet betydning: Kommunistene har vært nødt til å anlegge en nasjonal synsvinkel for å kunne beholde makten, det vil si «bygge» det samfunnet man forestilte seg.

Til å begynne med ble den «nasjonale kommunismen» faktisk unnfanget i det «første sosialistiske land», hvor den også har hatt overtaket siden, nemlig Sovjetunionen. Men ettersom Sovjetunionen er en stormakt med en verdensomspennende rolle og messianiske ambisjoner, har den «nasjonale kommunismen» der så å si på naturlig vis oppnådd en form for hegemoni - først ved den sovjetiske dominansen over kommunistpartiene innen Komintern, og senere, til slutt, etter annen verdenskrig, også ved Sovjetunionens dominans over de «befriddene» landene i Øst-Europa. Denne utviklingen ble godt forberedt ved hjelp av teorien om oppbyggingen av sosialismen i ett land (Bukharin/Stalin). Stalin innså at «revolusjonen», det vil si den nye orden, bare kan overleve når det herskende parti forvandles til et privilegert skikk på nasjonal supermaktbasis.

Jugoslavia 1948

Røttene til denne prosessen forefinnes allerede hos Lenin: sovjetmodellen som betingelse for å godta andre par-

tier som medlemmer av Komintern, fredsavtalen i Brest-Litovsk med keiser Wilhelms Tyskland, osv. osv.

Det er riktig nok at den sovjet-russiske kommunismens forvandling til den nasjonale, imperiale avarten var «uunngåelig», forståelig og akseptabel, ihvertfall for de andre kommunistpartienes del. Tross alt hadde ikke det sovjetiske partiet noen annen realistisk måte å oppnå total makt på, og andre kommunistpartier hadde heller ikke noen realistisk sjanse til å overleve uten støtte fra sovjetstaten. Det faktum at Sovjetunionen ble et militært-ideologisk handelssentrum av en ny type, ble klart både for kommunister og for ikke-kommunister i løpet av det revolusjonære Jugoslavias motstandskamp i 1948 - det vil si i og med det stalinistiske Sovjetunionens brutale forsøk på å gjøre Jugoslavia til vassallstat og dermed endelig underkaste seg de andre statene i Øst-Europa. Jugoslavia ga seg ikke; men de andre østeuropeiske landene sank ned i en endelig, langvarig avhengighet. Dette innledet imidlertid også de kommunistiske landenes og partienes adskillelse fra «sosietsens hjemland» - en adskillelse som kunne gi seg forskjellige utslag.

I «Den nye klassen», som ble utgitt i 1957, forutså jeg hvordan de nasjonene hvor revolusjonen hadde seiret, ville skille seg fra Sovjetunionen. Og dette skjedde også temmelig raskt: Kina, Albania. Men prosessen gikk både videre og dypere: Den «nasjonale kommunismen» har funnet - og finner fremdeles - veier og former selv i de østeuropeiske landene, tross Sovjetunionens årvåkenhet og kontroll. Samtidig er kommunistpartienes autonomisering og forkynnelsen av en «nasjonalfarvet sosialisme» idag nesten en fullført prosess. Jeg er overbevist om at denne prosessen ikke engang kan unngås i den multinasjonale staten Sovjetunionen, hvor de første symptomene allerede er iferd med å dukke opp - men det er en helt annen historie.

Internasjonalismens oppløsning

Den kommunistiske internasjonalismens oppløsning i «nasjonale kommunismer» var en mer sammensatt prosess. I en monolitisk ideologi, en tvungent monolitisk ideologi, var det ikke til å unngå at det dukket opp «kjetterske», «revisjonistiske» læresetninger, eller at de monolitiske samfunnene ville lagdele seg. Disse lagdelingene, som har variert fra det ene landet til det andre, er det ennå ikke blitt forsket tilstrekkelig i, ihvertfall ikke såvidt jeg vet. Men de er ubestridelige - de er tydelig kort omtalt selv av sovjetiske sosiologer (akademimedlemmet T. Zaslavskaja, S. Zaligzon, E. Klimov). Og det det er spørsmål om her, er ikke bare Stalins monopolistiske herskerpartibyråkrati (nomenklatura, partiokrati, «den nye klassen», og så videre) på den ene siden, versus det avpersonaliserte folket på den andre; spørsmålet gjelder også lagdelingen på andre grunnlag: økonomisk, sosialt, yrkesmessig og åndelig. Jugoslaviske sosiologer og økonomer har allerede gitt meningsfylte bidrag til klargjøringen av denne sosiale lagdelingen (for eksempel S. Stojanovitsj, Lj. Tadić, J. Zupanov, B. Horvat og Lj. Adamovitsj). Partioligarkienes maktmonopoler holder fremdeles stand overalt, men bare som en snylter som blir spist opp og ødelagt av det samfunnet og den samfunnsordenen disse oligarkiene selv har skapt. Kommunismene kan ikke finne veien ut av denne nasjonale og sosiale lagdelingen og differensieringen av ider; denne utviklingen kommer til å fortsette i varierende hastighet fra land til land.

Sosial lagdeling i «kommunistiske samfunn»! peker mot muligheten for en forvandling, ikke bare på nasjonalt grunnlag, men også på sosialt.

Tilbøyeligheter i retning av legale og til og med legalistiske bevegelser i de kommunistiske samfunn henger også sammen med disse forandringerne og fremtidsutsiktene. Disse bevegelsene vokser ut av både retts- og

samfunnsstrukturen, av selve den kommunistiske orden, og de har naturligvis svært nær forbindelse med den verdensomfattende menneskerettighetsbevegelsen, som de også blir støttet av. Jeg vil faktisk si at disse bevegelsene ikke bare får støtte; i den nåværende fasen har de også meget realistiske muligheter. Kontrarevolusjonære og revansjistiske bevegelses - det vil si bevegelse med en tilbøyelighet til å ville vende tilbake til den pre-revolusjonære, «presosiale» staten med dens samfunnsformer - mister, såvidt jeg kan vurdere det, gradvis sitt grunnlag og kommer fortsatt til å være perifer. I historien har det aldri eksistert noen restaurasjonstid som har villet kopiere et lands pre-revolusjonære styreform, eller dets militære og åndelige former.

For å oppsummere kort: Samtidig som kommunismene blir mer og mer forskjellige, er de stadig ett og det samme i selve det elementet som bestand har vært deres vesen, nemlig maktens monopol i forhold til samfunnet og samfunnsbevegelsene.

Ungarn og Tsjekkoslovakia

Kommunismenes forskjell idag, i deres nasjonale såvel som i deres sosiale grunnlag, er ikke alene tilstrekkelig til å kunne gi ett og bare ett svar på spørsmålet om hvorvidt kommunismetregimene er istand til å forandre seg, og på hvilken måte de vil forandre seg.

Det finnes ikke tilstrekkelige historiske erfaringer til at vi kan trekke noen konklusjon om dette, ettersom den endelige forandringen aldri har inntruffet noe sted. Likevel skal vi ikke nedvurdere de erfaringene vi har; de viser nemlig forskjellene i former og i evenen til å gjennomgå forandringer.

Det ble veniet at opprøret i Ungarn i 1956 ville føre til en nødvendighets forandring av maktforholdene og -hvertfall i stor utstrekning - til gjenopptakelsen av «presosialistiske» samfunnsforhold; visse nye, demokratiske og konservative krefter som gikk inn for en tilbakevending, ble aktivisert.

I Tsjekkoslovakia i 1968 ble forandringen i regimet gjennomført av det herskende partiets demokratiske strømninger og av det tradisjonelle, «sivile» demokratiet: Man ventet en stillferdig, demokratisk forandring, skjønt med svakere eller sterkere støtte fra dogmatikerne.

I Polen oppstod det en aktiv bevegelse av folkemassene og intelligent - aen i 1980, og denne bevegelsen holder fortsatt stand. Den ville utvilsomt ha ført til en forandring (det er vanskelig å si hvor stor og av hvilket slag en slik forandring ville ha vært), hvis det ikke hadde vært for Sovjetunionens inngrep.

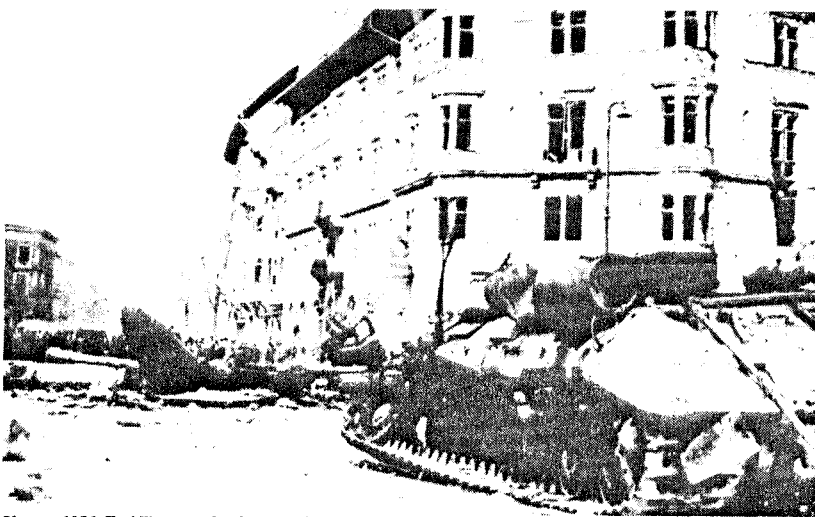
I Jugoslavia opplever vi idag en yptgående, alment utbredt krise som tross og fremst skyldes partiets oppløsning i forskjellige, nasjonale biter og utviklingen av opposisjonell-demokratiske, nasjonaldemokratiske og sjåvinistiske bevegelse. Uholdbarheten i det regimet Tito overleverte sine etterfølgere har utkrystallisert seg; men det som ennå ikke er blitt utkrystallisert, er muligheten for forskjellige politiske, sosiale og statsmessige former i fremtiden.

Forandringene i Kina og Sovjetunionen er blitt gjennomført av det herskende oligarkiet. Disse forandringene er for begrenset i sin art til å kunne brukes til noen generalisering i forbindelse med forandringen av systemet. Kommunismen har bestandig forandret seg, samtidig som den i sitt vesen alltid har vært seg selv lik.

Forandring i det kommunistiske

Den Sosialistiske Internasjonale: De store mønstrengene arrangeres fortsatt, men i realiteten har kommunismen tatt et farvel med tanken om én internasjonal kommunisme. For å bevare makten er det nødvendig å tilpasse ideologien til den enkelte nasjons spesielle betingelser. En dreining som det også er marxistisk-teoretisk dekning for.

Ungarn 1956. Et tidlig tegn på at kommunismen tok en nasjonal retning, og forsøkte å løsrive seg fra internasjonalismen.

system kommer naturligvis til å avhenge av de internasjonale omstendigheter; og virkningen av ytre krefter er mer nødvendighets og mer direkte som følge av sterkere internasjonale bånd enn hva tilfellet var med eldre, annerledes systemer. Samtidig kan den rollen Sovjetunionens militær-ideologiske ekspansjonisme spiller være - og den er - langt viktigere, ettersom dette landet fortsatt fungerer som spesifikt, kommunistisk senter. Den internasjonale kommunismen har løst seg opp; men Sovjetunionens imperialistiske og ekspansjonistiske makt er blitt større ved å støtte seg til revolusjonære bevegelse og totalitære regjeringer, og ved å binde disse til Sovjetunionen selv både politisk og økonomisk. Bortsett fra de ensformige erklæringene om «likeverdige samarbeid» finnes det ingen sikre tegn på at dagens sovjetledelse kommer til å oppgi sine inngrep - som for eksempel i de østeuropeiske landene.

Nasjonale opprør

Det er altså ikke gjort å vurdere forandringene utover de konkrete omstendigheter og de gitte styrkesammenhenger.

Og forandringene kan selvfølgelig ikke vurderes utenfor de indre omstendigheter og krefter i hver enkelt kommuniststat. Forskjellige mellomformer er mulige: en «opplyst absolutisme» som Gorbatsjovs reformer, «liberale enevoldsherskere», demokratiske nasjonalkoalisjoner, arbeiderbevegelse, hærens større eller mindre rolle. Det mest sannsynlige er massebevegelse og masseuro, med mer eller mindre hard undertrykkelse. Kommunismen blir angrepet (det har allerede måttet forsvare seg) fra forskjellige sosiale, nasjonale og åndelige hold, som alle hører hjemme i fremtidens pluralistiske samfunn. Innen kommunismen dukket det opp demokratiske og forholdsvis demokratiske strømninger helt til Stalin undertrykket dem. Idag blir disse strømningene gjenopplivet på et mer realistisk og ideologisk grunnlag, og det kan kanskje tenkes at de kommer til å spille en viktig overgangsrolle. Men jeg tror ikke det blir noen borgerkriger - kanskje bortsett fra i Sovjetunionen, i forbindelse med nasjonale opprør. De ideale selvkommunistene ville ofre seg for, er nemlig utslukket. Likevel mener jeg at selve

kommunismens vesen - makten og ideologien - ikke kan forandre seg. Til siste slutt kommer de kommunistiske bevegelse til å inneholde strømninger som kretser rundt maktens monopol. Disse kretsene vil aldri gi slipp på makten, fordi en slik handling for dem ville være ensbetydende med selvdeleggelse. For å holde på makten eller gripe den, motiverer de seg selv ved hjelp av den «feilfrie», «vitenskapelige», totalitære ideologien. Disse kretsene og strømningene vil før eller senere måtte fjernes, ved press eller med makt.

Lenins vulgærteori

Undervisningen om staten, særlig rettsvesenet og statens rettslige rolle, er noe allerede Marx neglisjerte: Hvis staten, som er klasseundertrykkelsens organ, uunnagelig visner bort i et klasseløst samfunn, er det også logisk at forklaringen av statens betydning er irrelevant. Lenin reduserte staten til naken undertrykkelse: Staten er ensbetydende med kjeppen. Stalin behøvde bare å bruke kjeppen sammenhengende.

Og selv om staten og byråkratiet ukontrollert vokser seg sterkere i «so-

sialistiske» land (i dem alle, uten unnagelse), kommer Lenins vulgærteori - som nå er blitt enda mer vulgarisert - om staten som bestilt for å rettferdiggjøre partiets maktmonopol.

Dette faktum er idag så fullstendig opplagt at det knapt fortjener noe bevis.

For meg er det derfor viktigere å se på eiendomsbesittelsens og eiendomsrettens problem i kommuniststatene.

Eiendomsretten er ikke juridisk definert i kommuniststatene. Og dette er ingen tilfældighet. Definisjoner som «samfunnets eiendom», «sosialistisk eiendom» eller selv «statens eiendom» er altfor fiksjonspregede i en partistat til å kunne utsettes for noen objektiv analyse med det minste snev av vitenskapelighet. Privilegiene har utviklet seg fra og bygger på den slags eiendom, nettopp fordi partiet har monopol på å administrere og ta seg av nasjonaløkonomien. Makten er knyttet til økonomien, til eiendommen - derav kommunismenes «totale makt», derav ufrihet, funksjonsfeil, grovt sløseri og håpløshet.

«Den sosialistiske eiendom»

Den kombinasjonen som har helt avgjørende betydning for tanken og bevegelsen, er det kommunistene går inn for: Den «sosialistiske eiendom» er like hellig som partiets maktmonopol. Ingen av disse forholdene vil bli oppgitt før i ytterste nødsfall - og da bare for å bli ført videre når en utopisk, sjelløs, maktesløs og eiendomsløs fremtid dukker opp.

I dette finner vi den hemmeligheten som gir svaret på hvorfor de «sosialistiske» økonomier ikke kan åpne seg og godta et fritt marked (og da mener jeg marked i dagens forstand) - et marked av den typen hvor et demokratisk land også må spille sin rolle. Et fritt marked ville avløde eiendomsfrihet og handelfrihet - det vil allerede si en formekkelig og undergravning av alt «avtalt spill» og av ethvert maktmonopol.

Forandringer i kommunismen må derfor vurderes og måles ikke bare ut fra liberaliseringen innen de åndelige og rettslige sfærer, men også ut fra forandringene i makt og eiendom, eller mer korrekt: makt eiendom. Uten grunnleggende forandringer i dette grunnlaget er alt usikkert, overfladisk og grunnlagsløst.

Ettersom det er knyttet til dette spørsmålet, vil jeg gjerne nevne selvstyret som en hypotetisk vei ut av det kommunistiske monopol. Og dette enda mer ettersom selvstyret var en mulig løsning på Stalins forheksete totalitarisme i Jugoslavia, delvis på grunn av mine ider. I den og de første skrittene fikk en viss virkning i begynnelsen, på det åndelige området og i åpninger i markedet. Men «grensen» ble snart nådd - den «grensen» som ble forsterket av maktens monopolistiske karakter og den «sosialistiske» eiendom. Selvstyret spilte - og spiller - ikke noen rolle i politikk eller i den politiske bestemmelsesprosessen: Økonomiske kriser, streiker, byråkratisk hårdnakkethet og friksjonene mellom de nasjonale partioligarkiene fortsetter for fullt, som om det ikke hadde eksistert noe selvstyre. Ifølge meningsmålingene er ikke arbeiderne i Beograd interessert i selvstyre. Og hvorfor skulle de være det, så lenge selvstyret blir kontrollert av det ene partiet som sitter med det politiske monopol? Selvstyret er bare et utopisk universalmiddel mot alle «stalinistiske» onder og problemer - selvfølgelig bortsett fra partioligarkiernes maktmonopol.

MILOVAN DJILAS

Vil Kina bevege seg i retning av en modernisert «kommunistisk» mandarinisme nå som maoismens ideologiske ekspansjonisme er forsvunnet, spør Milovan Djilas.

Mot den nasjonale kommunisme

- II -

Akkurat som Krustsjov ble nødt til å avsløre Stalin-tyranniets ødeleggende kraft som rammet Partiet, er Gorbatsjov nødt til å avsløre Bresjnev-byråkratismens ødeleggende kraft som går utover sovjetøkonomien, skriver Milovan Djilas i siste halvdel av sin analyse av kommunismens tilstand. Mens han igår redegjorde for internasjonalismens oppsplitting i nasjonale kommunismer - i øst-europa - diagnostiserer han idag situasjonen i moderstaten Sovjet. Avslutningsvis antyder han muligheten for at Kina igjen kan nærme seg sine egne åndelige konfucianske kilder, ettersom maoismens ideologiske ekspansjonisme nå er gått i oppløsning.

Milovan Djilas var i en årrekke Tito's fremste ideologiske rågiver, inntil han falt i unåde og ble fengslet for systemkritikk. Først etter Tito's død har det vært mulig for Djilas å ytre seg fritt i vestlig presse.

I alle kommunistiske regimer finner vi for tiden meget kraftige anstrengelser for å fremme teknologiske og administrative forandringer av en slik art at man kan komme på nivå med - og med litt flaks også overgå - den «kapitalistiske» økonomi.

Disse anstrengelsene viser i seg selv de kommunistiske systemenes manglende effektivitet under midlertidige forhold. Men langt viktigere er det faktum at når det kommunistiske byråkratiet tenker seg og planlegger

denne moderniseringen, inntredenen i et delvis industrielt samfunn, så gjør byråkratiet det ut fra den forutsetning at maktmonopolen skal videreføres, med bare en forsiktig, uvesentlig avslapning eller «demokratisering». Dette kommer klart og mest drastisk til uttrykk i Gorbatsjovs slagord: Vi må kombinere moderne teknologi med sosialismens «fordeler».

Dagens kommunisme er et produkt av den industrielle æra. Den har opprettet sin revolusjonære makt i land hvor den industrielle revolusjon kom sent: Russland, Jugoslavia, Kina, og så videre. I de østeuropeiske landene har sovjetimperiet tvunget den samme makten igjennom på grunn av sine hegemonistiske motiver. Maktforholdene og samfunnet i de kommunistiske landene er forsinkede og tilbakestående sammenlignet med Vesten - først i det aller siste har disse landene begynt å komme med i den nye, teknologiske revolusjon. Og med sin byråkratisk-totalitære natur er disse samfunnene uegnede til å bli med på denne prosessen. Derfor virker det ikke sannsynlig at de vil bli istand til å opprettholde sine nåværende strukturer.

Jeg vil imidlertid gjerne gjenta at en slik konklusjon bare må tolkes som en sannsynlighet: I politikken og i samfunnet tjener logikk og teori oftere som et middel enn som noen pålitelig sannhet. Hvilken form denne rasjonaliseringen av irrasjonelle impulser

kommer til å ta, er det vanskelig - om i det hele tatt mulig - å forutse. Hvis det nå skulle vise seg at det likevel lar seg gjøre å kombinere moderne teknologi og maktmonopol, kommer menneskeheten til å stå overfor en ny fase av totalitarismen - en fase som er både mektigere og mer gjennomtrengende enn de som har gjort det 20. århundre til et av historiens grusomste og mørkeste århundrer.

Kommunistledernes forsøk på å tilpasse seg datamaskinrevolusjonen inneholder selvfølgelig en utopisk bestanddel. Men for de totalitære og totalitarismen er ikke en utopi det samme som for andre mennesker, nemlig en inspirasjonskilde for solidaritet og edelhet. Nei, for kommunistene er utopien en inspirasjonskilde for total, monopolistisk makt, en inspirasjonskilde de realiserer ved hjelp av en utenkelig og mektig praktisk sans og envishet. De vil forsøke å legge begeistringen hos både de menneskene som tenker som de selv og hos folket i teknologiens tvangstrøye. Jeg tror hverken tiden, de oppnådde resultater eller produksjonen kommer til å virke til deres gunst - ihvertfall ikke på den måten og av den kvalitet de helst vil.

Slutten på stalinismen
Gorbatsjovs reformer - eller, mer presist: reformforsøk - kan likevel ikke skilles fra de grunnsetningene jeg allerede har nevnt, med hensyn til kommunismen og situasjonen

i de kommunistiske statene.

Det virker som om Gorbatsjovs tilsynkomst og hans reformvirksomhet kan uttrykkes enklest og mest korrekt som slutten på stalinismen, eller snarere på Stalins statsmodell. Men det er n ting som må fastslås: I virkeligheten har stalinismen aldri eksistert, og den eksisterer heller ikke idag - bortsett fra som et journalistisk og propagandamesig hjelpemiddel for å få frem en forenklet karakterisering av den ideologiske orden Lenin innførte. «Stalinismen» er bare en variant av leninismen - akkurat som leninismen forøvrig er en av marxismens varianter. «Stalinismen» er en fase av leninismen, og det er ikke tilfeldig at alle kommunistpartier ble «stalinisert», det vil si at de ble «stalinistiske».

Og akkurat som Krustsjov ble nødt til å avsløre Stalin-tyranniets ødeleggende kraft som gikk utover det ledende partiet, er Gorbatsjov nødt til å avsløre Bresjnev-byråkratismens ødeleggende kraft som går utover sovjetøkonomien. Krustsjovs og Gorbatsjovs reformpolitikk er et uttrykk for gjæringen og bevegelsen innen herskereliten, det vil si innen selve samfunnets orden.

Denne bevegelsen er nyttig og frigjørende for enkelte herskerskikt og for systemet selv - og dermed, selv om det bare skjer i form av smuler, for folket. Men det skjer hverken noe mer eller noe mindre, så det er ingen

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

grunn hverken til lykkerus eller nedvurdering.

Etter Stalin ble det avslørt at terroren var mer sinnssyk, omfattende og dyptgripende enn selv de mest rabiate antikommunistene og sovjetfiender hadde beskrevet og bevisst. Noe lignende er ifølge uttalelser fra myndighetenes representanter iferd med å bli avslørt nå, i forbindelse med «Bresjnevs» system med hensyn til økonomi, samfunn og rettsystem. For bare å sitere kort enkelte sovjetiske opplysninger, når 80% av alle biler og lastebiler ikke opp til bilindustriens internasjonale standard, ifølge de resultater komiteen nedsett av Det øverste sovjet er kommet frem til; produktiviteten i bilindustrien er bare en fjerdedel eller en femtedel av produktiviteten i de «kapitalistiske» land (ifølge departementet for bilindustrien ligger det siste tallet på mellom halvparten og to tredjedeler). Det faktum hindret ikke Gorbatsjov i å si, da han besøkte Togliatti-fabrikken, at den sovjetiske bilindustrien ikke bare skal nå opp til den øvrige verdens produktivitetsnivå, men at den også skal komme til å «diktere bilnotene».

«Mange grener innen maskinproduksjonen opererer bare med en produktivitet som ligger på maksimalt 50% av det verden ellers krever, mens andre grener ligger på 25-30%», sa Gorbatsjov på Komsomols 20. kongress. Sløsing og svinn har et utrolig omfang: Energiforbruket pr. produsert enhet ligger på det tredobbelte av verdensgjennomsnittet, stålproduksjonen er nesten tre ganger så stor (160 millioner tonn) som i USA, men produksjonen av biler (1,5 millioner) er bare en brøkdel av den amerikanske. Det er 46 000 registrerte narkotikamisbrukere i Sovjetunionen, og en tredjedel av dem er under 18 år gamle. Til tross for denne situasjonen forutser det reviderte partiprogrammet at innen år 2000 «skal nasjonalinntektnes og industriproduksjonens omfang vokse til det tredobbelte». Stormannsgalskap er en form for ideologisk svindel; den går ut på at man lurar både seg selv og andre ved å love en «strålende fremtid».

Behovet for en offentlighet
Innen økonomien har Gorbatsjov i høyeste grad bare gjennomført rettslige reformer som blir tolerert som illegale: Individuell virksomhet og familievirksomhet blir tillatt. Men dette utgjør likevel noe: Den «sosialistiske» økonomiens egne behov og herskerelittens behov kommer til å tvinge frem en utvidelse av de legale og illegale, private virksomhetenes omfang.

Offentlighet («glasnost») er det viktigste Gorbatsjov har forsøkt og oppnådd - selv om det som er gjort, er beskjeden, altfor beskjeden, og dessuten hverken legalisert eller institusjonalisert. De varslede reformene og forbedringene innen rettsystemet henger sammen med dette.

I et samfunn styrt av det ideologiske politiskapparatets monopol, kan ingenting være viktigere enn offentlighet - selv om den er delvis og individuell. Uten beskrivelsen av den nedardende virkeligheten uhyrligheter er det umulig å iverette disse virkelighetens sammensvorne, og det er umulig å mobilisere entusiastene som vil ha en forandring. Denne offentligheten er blitt innkrenket, innskrenket innen rammen av konkrete, individuelle eksempler på korrupsjon, dårlige arbeidsvaner, dårlig effektivitet, sløsing, og så videre. Likevel kan vi merke enkelte nye ider og resultater innen spesielle områder, som for eksempel økonomisk teori og kunst. Grenselinjen for avsløring av andre, «ikke-sosialistiske» ider og planer er aldri blitt overskredet, og det finnes heller ingen tegn på at noe slikt vil skje. Og selv om det forekommer begynnende tegn på begrensninger, selv med denne begrensede offentligheten (på Komsomols 20. kongress sa Gorbatsjov at «demokrati ikke er det samme som anarki») må man ikke bekjempe ting som er blitt oppnådd med tillatelse. Både avsløringen og forståelsen av fakta og hele situasjonen åpner visse muligheter for dristige, kreative endringer til å foreta teoretiske og til med politiske generaliseringer. Slike kreative endringer dukker allerede opp innen litteraturen og sosiologien, selv om de fremdeles legger begrensninger for seg selv ved hjelp av sovjetismen og «sosialismen» (Zaslavskaja, Zaljigin, Rasputin,

Ajratov).

Sporene etter Gorbatsjov
I motsetning til Krusjtsjov, som snarere utmerket seg med sin dristighet enn med sin visdom, gir Gorbatsjov inntrykk av å være en begavet, intelligent leder.

På Komsomols 20. kongress erklærte han at «vi har ingen politiske fiender», og så tilføyde han at innen den «eksisterende tilbakeholdenhetsmekanisme» blir det begått «konkrete forseelser på Sentralkomiteens og regjeringens nivå, i departementene, republikkene og oblastene (regionene)».

«Tilbakeholdenhets», motstand og uenig-

monumentale resultater innen den såkalte vitenskapelige sosialisme etter Marx. Her trekker jeg frem et forhold som ligger hinsides temaet vårt; men det er en uangrikelig sannhet at etter Lenin ble marxismen i virkeligheten kodifisert, og idag er den et fossil. Samtidig med kodifiseringen og fossiliseringen av de offisielle dogmer vokste den høyst virkelige, arvelige og levende ideologien - både offisielt og ikke-offisielt - sterkt, ut fra det sovjet-russiske byråkratets sosiale posisjoner og privilegier; staten og hjemlandet.

Men selv den fossile marxist-leninismen passet Stalin og Bresjnev, det vil si dens ko-

Gorbatsjov vinker farvel til stalinismen.

het er derfor noe som finnes på toppnivå; folkemassene og de vanlige partimedlemmene mottar, som før, politikken fra ledelsen.

Men ut fra dette kan vi slutte oss til at Gorbatsjov kommer til å møte motstand i midtskiktet, det vil si det mest ubevegelige og konservative byråkratiet. Pressen legger ikke skjul på hvor langsomt gjenoppbyggingen («perestrojka») går, eller på hvilken motstand den møter.

Jeg tror denne motstanden kan overvinnes hvis den byråkratiske tregheten assimileres med de nye tingene, slik det alltid har vært gjort med reformer og reformatorer i Russland.

Og hæren? Det finnes ingen fakta å bygge konklusjoner på. Det er ikke sannsynlig at det vil komme kraftigere klager fra hæren, når vi tar med i betraktningen det faktum at Gorbatsjov ikke vil oppgi imperiepolitikken og følgelig heller ikke vil redusere hærens rolle i denne politikken.

Jeg tror Gorbatsjov-regimet kommer til å stabilisere seg. Og selv om det ble styrtet, ville enkelte spor av Gorbatsjovs anstrengelser ikke bli visket ut, akkurat som Krusjtsjovs forsøk heller ikke gikk tapt.

Dessuten tror jeg Gorbatsjov til en viss grad kommer til å lykkes i å modernisere produksjonslivet, men uten å nå Vestens nivå. Produksjonen kommer til å bli modernisert, men ikke økonomien: I Sovjetunionen er produksjonskraftene og arbeidskraften i konflikt, akkurat slik det skjedde ifølge Marx. De første, grunnleggende forskjellene i systemet kommer til å dukke opp samtidig med de teknologiske endringene og etter dem. Da kommer det til å bli klart at makt- og fordelingsystemet ikke passer og heller ikke er istand til å gjennomføre gigantiske investeringer på noen rasjonell måte.

Ideologien et problem

Jeg vil gjerne påpeke at ideologien er et spesielt problem Gorbatsjov ikke kan komme utenom hvis han virkelig har et oppriktlig ønske om å reformere den. Det skyldes ikke at den offisielle ideologien, marxismen-leninismen, spiller noen avgjørende rolle, men derimot at sovjetsamfunnets bevissthet på grunn av den er pervertet. Uten å ville undervurdere noens arbeid eller bidrag, tror jeg ikke det har vært oppnådd noen vesentlige,

kongaktige, stivnede oppfatning: som en rituell regel om tilhengers adferd og som et middel til å dope de naive og de utdannede. Og hvis de nye lederne nærer hensikter om en ny «fase» innen ideologien, kanskje til og med om en «ny ideologi», er disse illusjonene bare desto større jo mer totalitær makten er. For alt nytt, og særlig når det gjelder ider, må man nemlig ha en kombinasjon av personlig geni og av uforutsigbare betingelser som må oppfylles.

Men hver eneste reform i Sovjetunionen vil stå ovenfor en fanatisk, tilbakestående bevissthet - et forhold som vil komme mest drastisk til uttrykk når den tidligere historie vil stå ovenfor en fanatisk, tilbakestående bevissthet. Dette er ikke bare de lærdes oppgave, men også politikernes. Oppgaven kan ikke gjennomføres uten «sjokk» - sjokk for herskerklassen, men ikke så meget for folket, ettersom folket riktig nok har lidd under en ideologisk makt, men aldri har levet etter denne ideologien personlig eller følelsesmessig.

Klargjøringen på dette området og åpningen av arkivene fra disse periodene kan dessverre ikke unngå å medføre ødeleggende sjokk for den rutineorienterte, stivfrosne bevissthet. Dette er ikke bare de lærdes oppgave, men også politikernes. Oppgaven kan ikke gjennomføres uten «sjokk» - sjokk for herskerklassen, men ikke så meget for folket, ettersom folket riktig nok har lidd under en ideologisk makt, men aldri har levet etter denne ideologien personlig eller følelsesmessig.

Fleksibel utenrikspolitikk

I utenrikspolitikken har Gorbatsjov, såvidt jeg kan skjønne, vist seg utrolig mye mer fleksibel enn forgjengerne. Det ville ikke overraske meg om Gorbatsjov for eksempel tar luven fra Vesten med nye nedrustnings tilbud som går ut på å skape balanse både med hensyn til konvensjonelle våpen og antallet divisjoner. Og hvorfor ikke, ettersom ingen truer ham, ingen er istand til å true ham og han har desperat behov for midler til å gjenoppbygge?

Gorbatsjov forkynner kommunistpartienes likhet, uten å insistere på marxist-leninismen - eller, for å være mer korrekt: uten å insistere på Sovjetunionens ideologiske forrang. Men dette er bare anerkjennelse av status quo. En lignende holdning inntar han i forholdet til landene i Øst-Europa. Han insisterer på at det skal være en «union» som snarere bygger på teknologi og økonomi enn på ideologi.

Gorbatsjovs diplomati har arbeidet aktivt for å styrke båndene ikke bare til de kommunistiske regimene utenfor Øst-Europa, men også til de såkalte alliansefrie regjeringer. De sterkere båndene til kommunistregimene utenfor Europa skal fjerne enhver mistanke om at noen i Moskva kunne komme til å tro at «liberalisering» betyr redusert interesse for «broderlandene». Den samme situasjonen finner vi i forholdet til Afghanistan: Det foreligger åpenbart et ønske om å trekke ut en «begrenset troppstyrke», samtidig som man opprettholder en «vennlig» og avhengig kommunistregjering i Kabul.

Sovjet i latent krise

Sovjetunionen er et militær-ideologisk handelssentrum. Innenrikspolitisk er det et multinasjonal land som er blitt politisk nøytralisert takket være et enkelt partis apparat. Et slikt handelssentrum og en slik orden forandrer seg hverken litt eller fra den ene dagen til den neste, og slik ville det ha vært selv om de forskjellige nasjonene ikke hadde utviklet seg så forskjellige: Slaverne går relativt tilbake, mens de muslimske nasjonene øker uansett betraktningssmåte. Den sovjetiske samfunnsorden, både innen økonomien og regjeringssystemet, befinner seg utvilsomt i en latent krise - jeg ville si i en forrætnessestilstand. Men herskerklassen har likevel en viss vitalitet, og staten har rikdommer og ledende funksjoner - faktisk i tilstrekkelig grad til å kunne bedre situasjonen og utsette resultatet. Sovjetsamfunnet minner om det tyrkiske keiserriket: Selv om den keiserlige makt åpenbart ble redusert både uten- og innenrikspolitisk etter fiaskoen ved Lepanto og Wien, ble det likevel frembragt nye reformutlaster.

Det jeg gjerne vil ha sagt, er at det ville være klokt å studere og forstå Sovjetunionen over lange tidsperioder - i tiår, om ikke i århundrer.

Utviklingen i Kina

Jeg er ikke tilstrekkelig godt underrettet om Kina til å kunne trekke om ikke fortenestefulle, så i hvertfall objektive konklusjoner. Eller for å være mer presis: Jeg er akkurat så godt underrettet som de dyktige korrespondentene våre (og Jugoslavia har hatt enkelte slike, for eksempel Ponicic) har kunnet skaffe oss informasjon til.

Men for å være virkelig og fullstendig underrettet trenger man mer kunnskap, og først og fremst må man være i kontakt med et lands følelser og begivenheter.

Ikke desto mindre fremkaster jeg dristig følgende meningsuttrykk: Stort sett kan såvel Kina som alle forandringer i dette landet omfattes av de antagelsene jeg har kommet med når jeg har snakket om særtrekkene ved dagens kommunisme. Med den forskjellen at Kina tradisjonelt sett ikke er ekspansjonistisk, og heller ikke kommer til å få noen sjans til å bli det i nær fremtid. Maoismens ideologiske ekspansjonsne gikk i oppløsning og forsvant. Derfor har Kina bedre utsikter til å kunne modernisere seg og åpne seg internasjonalt. Hvis kineserne bremser på liberaliseringen, kommer det utvilsomt til å sinke denne utviklingen, men det vil ikke kunne stanse den.

Beveger kanskje ikke Kina seg i retning av en modernisert, «kommunistisk» mandarinisme og i retning av sine egne åndelige, konfucianske kilder?